

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТЕОРЕТИЧНОГО І ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ШКОЛІ

Досліджувана нами проблема взаємозв'язку теорії і практики професійної освіти є основою для побудови навчального процесу в закладах початкової професійної освіти. Вона передбачає не лише кількісне визначення складових процесу навчання, але і їх значення у забезпеченні якості професійних знань і вмінь майбутніх фахівців.

Особливу увагу цій проблемі приділяє А. П. Беляєва, яка зазначає, що при навчанні теорія і практика повинні перебувати в нерозривному зв'язку і взаємодії, причому вирішальною стороною цієї взаємодії виступає практика. "Теорія в кінцевому рахунку є результатом узагальнення практичного досвіду мас. Отже, без практики не може бути наукової теорії. Практика ставить перед теорією питання, на які теорія повинна дати відповідь" [5, с. 153].

Проблема взаємозв'язку теоретичного і виробничого навчання в умовах професійної школи досліджувалася в наукових працях П. Р. Атутова [1; 2], С. Я. Батишева [3; 4], А. П. Беляєвої [5; 6], Н. І. Думченко [7], Ф. Федорової [8], А. Е. Шильникової [9].

У деяких наукових дослідженнях цей взаємозв'язок визначається, виходячи зі змісту професійного навчання. Зміст професійного навчання повинен відображати не лише основи наук, але і зв'язок науки з виробництвом та діяльністю майбутнього робітника. Тому міжпредметні зв'язки у профтехучилищах встановлюються і реалізуються між структурними елементами, що відображають міжнаукову взаємодію і знання про виробничу діяльність. У ряді наукових праць зазначається, що провідне місце в системі взаємозв'язку займає зміст освіти. Наприклад, у дослідженнях Н. І. Думченко показано, що зміст навчання в професійних училищах є комплексом систематизованих знань, умінь, навичок, необхідних майбутньому робітнику для активної участі в загальнокорисній, продуктивній праці у сфері даної професії і громадського життя [7, с. 20].

У наукових працях А. Е. Шильникової проблема взаємозв'язку розглядається відповідно до розвитку виробництва конкретної професії. Грунтуючись на цій позиції, А. Е. Шильникова пропонує досягти відповідності змісту професійно-теоретичної підготовки змісту праці робітника [9, с. 7].

О. Ф. Федорова зазначає, що тісний зв'язок теорії з практикою в навчанні може не лише підвищити теоретичний рівень навчання, але і розвинути технічне мислення [8, с. 43-48].

Проблема взаємозв'язку теорії і практики багатоаспектна і розкривається в наукових дослідженнях із позицій діалектики, методики навчання, теорії розвитку особистості, психології і фізіології. На наш погляд, важливий фізіологічний аспект, відображений у дослідженнях І. М. Сеченова, І. Г. Шавлова, А. Х. Анохіна. Фізіологи розкривають механізм утворення взаємозв'язку теорії з практикою; вказують, що людині властиве відображення дійсності в узагальненій формі, результатом чого є утворення складних програм дій. Реалізація таких програм, сформованих у центральній нервовій системі, можлива лише тоді, коли утвориться система, що поєднує сенсорні (почуттєві) й рухові компоненти. Фізіологи стверджують, що взаємозв'язок теорії і практики, теоретичного і практичного навчання утворений і зберігається в корі великої півкулі головного мозку, закріплення якого забезпечується у процесі практики, виробничого навчання. Відзначається позитивний вплив взаємозв'язку теорії та практики на формування в учнів динамічного стереотипу, тобто врівноваженої і зафіксованої системи умовних і безумовних рефлексів, що лежать в основі навичок і звичок.

Найважливішим теоретичним положенням, на наш погляд, є систематизація і взаємозв'язок теоретичних і практичних професійних знань на основі загальноосвітніх як багатоступеневий процес, де "сходінками" є форми пізнання, які визначають актуальність дослідження.

Мета статті - дослідити дидактичні та педагогічні принципи реалізації взаємозв'язку теоретичного і виробничого навчання в сучасній професійній школі; завдання - визначити організаційно-педагогічні умови реалізації принципів взаємозв'язку теоретичного і виробничого навчання.

Зміст кожної сходінки розглядається в рамках декількох взаємозалежних навчальних предметів. Сукупність теоретичних і практичних знань кожної сходінки характеризується неминучістю переходу (розвитку) з однієї фази в іншу: загальноосвітніх - у загально-технічні та спеціальні, загально-технічних і спеціальних - у базові знання, реалізовані в професійній і практичній діяльності.

Проблема взаємозв'язку теорії і практики тісно пов'язана з дослідженнями інтеграції і диференціації знань, що знаходить висвітлення і при плануванні співвідношення теорії і практики професійної підготовки. Теоретичні основи інтеграції змісту професійно-технічної освіти розроблені Л. П. Беляєвою, яка зазначає, що "єдність інтеграції

і диференціації у професійній підготовці має потенційні можливості, зумовлені законами розвитку суспільного виробництва. Інтеграція при цьому є важелем оптимізації кінцевого результату професійної підготовки, служить умовою, засобом підвищення ефективності та скорочення термінів оволодіння основами професійної майстерності майбутніми робітниками в навчальних закладах. Для професійної підготовки базисом інтеграції є розвиток інтеграції науки, техніки і виробництва" [5, с. 97]. В основу процесів диференціації та інтеграції змісту професійного навчання покладений взаємозв'язок теорії і практики. Такий підхід дозволяє реалізувати взаємозв'язок теоретичного і виробничого навчання, ґрунтуючись на оптимальних організаційно-педагогічних умовах професійної підготовки.

У науковій педагогічній літературі існує кілька підходів до визначення змісту і шляхів здійснення взаємозв'язку теорії і практики у професійному навчанні.

Так, М. І. Махмутов зазначає, що створення педагогічних умов реалізації єдності та взаємозв'язків загальноосвітньої і професійної підготовки можливі завдяки теоретичному моделюванню взаємозв'язку як системи. Побудова такої теорії пов'язана із застосуванням педагогічних категорій, що відображають конкретні явища взаємозв'язку. У дослідженнях Т. Л. Костіної стверджується, що педагогічні функції і дидактичні принципи, які реалізують взаємозв'язок теоретичного і виробничого навчання, забезпечують системний підхід до добору змісту професійної підготовки. Інтерес представляють загальнопедагогічні та спеціальні функції реалізації взаємозв'язку теоретичного і виробничого навчання у професійній школі.

Складність взаємозв'язку як системи породжує потребу пошуку діючого системотворчого фактора, який сприяв би цілісному об'єднанню частин того чи іншого педагогічного явища, інтеграції знання про закони природи, суспільства, техніки і технології, здійсненню необхідного взаємозв'язку загальної і професійної підготовки майбутніх робітників (на всіх рівнях системи профтехосвіти). У дидактичній системі таким фактором здатні виступити принципи навчання, які мають вирішальне значення для встановлення взаємозв'язку загальноосвітньої і професійної підготовки учнів профтехучилищ.

Системний підхід до визначення змісту освіти здійснюється створенням системи вивчення загальноосвітніх, загальнотехнічних, спеціальних предметів на основі взаємозв'язку їхнього змісту з видами професійної діяльності, що забезпечують "входження" учнів у профе-

сію, яку він опановує; визначенням міжпредметних і міжциклових зв'язків у освіті, компоненти змісту яких утворюють систему, реалізовану в процесі пізнавально-практичного навчання в професійну майстерність майбутнього робітника; забезпеченням наступності загальноосвітніх, загальнотехнічних, спеціальних предметів шляхом поступового адаптивного занурення учнів в умови виробничої сфери для послідовного оволодіння професійними вміннями і навичками; логічною побудовою змісту професійної освіти, що дозволяє встановити адекватність складу і структурної організації в циклах і окремих предметах видам і характеру виробничої діяльності робітника з урахуванням тенденцій розвитку професії.

Інтегративний підхід до організації навчальних занять, що забезпечує поєднання теорії і практики, вимагає зміни форм і методів навчання шляхом взаємопроникнення знань різної значущості в професії, що здобувається, добору їхнього змісту, виділення найважливіших понять, умінь і навичок, що складають основу різних видів професійної діяльності; цілеспрямованого ущільнення різнопредметного змісту і ліквідації зайвої багатоланковості процесів професійної підготовки за рахунок підвищення інформаційної ємності змісту основних профілюючих предметів; розширення меж взаємодії теоретичних (загальноосвітніх, загальнотехнічних, спеціальних) предметів; організації процесу переосмислення, доповнення, коректування, структурування змісту теоретичної підготовки на всіх рівнях інтеграції.

Сутність наступності в професійному навчанні полягає в поетапності та послідовності формування загальноосвітніх і професійних знань, умінь, навичок. До вимог принципу наступності в реалізації взаємозв'язку теоретичного і фактичного (виробничого навчання) можна віднести: забезпечення системності формування професійних знань, умінь, навичок через зміст, форми, методи і засоби навчання; використання учнями професійно-теоретичних знань у навчально-виробничих ситуаціях, що сприяють формуванню навичок розв'язання професійно-практичних завдань у реальних умовах виробництва; реалізацію завдань професійного виховання через загальноосвітню, професійно-теоретичну і професійно-практичну підготовку.

Проблема дидактичних принципів навчання неодноразово розглядалася в наукових дослідженнях.

Як зазначає А. М. Беляєва, дидактичні принципи повинні розкривати об'єктивні, закономірні зв'язки між явищами. Їхнім наслідком є загальні та специфічні вимоги до вивчення предметів і явищ педаго-

гічної дійсності, що складають об'єкт дидактики як науки. Останні досягнення науки і техніки створили умови для обґрунтування дидактичних принципів на основі комплексного підходу до дослідження пізнавальної та навчально-виробничої діяльності учнів [6, с. 85-86].

Зміст загальноосвітніх, спеціальних предметів і виробничого навчання у професійній школі повинен відображати визначені об'єктивні загальні закономірності та специфічні особливості виробничої галузі й окремих робочих професій.

Принципи реалізації взаємозв'язку теоретичного і виробничого навчання розкривають не лише основні теоретичні положення, але і загальні технологічні, педагогічні рішення в організації реалізації навчально-виховного й навчально-виробничого процесу.

Принцип міждисциплінарності визначає сукупність міжпредметних зв'язків загальноосвітніх, загальнотехнічних, спеціальних предметів і виробничого навчання, об'єднаних для успішного формування, системи знань, умінь, навичок і застосування їх у реальних умовах виробництва.

Розкриття зв'язків між явищами і предметами - найважливіше завдання, яке необхідно вирішити при проектуванні професійної підготовки, що забезпечує реалізацію взаємозв'язку теоретичного і виробничого навчання.

Міжпредметні зв'язки розкривають взаємну зумовленість явищ у природі, суспільстві та виробництві, що виявляється в діалектичній єдності загального й одиничного, абстрактного і конкретного. При розв'язанні проблеми зв'язків необхідно враховувати всі положення діалектичного методу. Лише на його основі можна пізнати зв'язки і взаємини між складеними компонентами змісту професійної підготовки (загальноосвітнього, загальнотехнічного, спеціального і виробничого навчання), визначити зв'язки у структурних одиницях і між ними (навчальний план, навчальний предмет, навчальна програма тощо), виявити систему циклових і міжпредметних зв'язків.

Теоретичні предмети пов'язуються між собою через структурні елементи знань, тобто через об'єкти вивчення, методи, теорії і закони. На їх основі реалізується професійно-практична діяльність учнів.

Практичні основи реалізації принципу міждисциплінарності зумовлюють визначені вимоги до процесу організації професійного навчання з урахуванням взаємозв'язку теоретичної та навчально-виробничої підготовки.

Використання знань загальноосвітніх предметів при вивченні загально-технічних, спеціальних дисциплін є фундаментом навчально-виробничої діяльності з метою всебічного пізнання досліджуваних процесів і явищ.

Відповідність змісту навчального матеріалу загальнотехнічних, спеціальних предметів і професійно-практичного навчання умовам реальної виробничої діяльності майбутніх робітників і фахівців, організація всієї системи навчально-виховного й навчально-виробничого процесу на основі активізації пізнавальної діяльності учнів через удосконалення форм, методів і засобів навчання, сприяють більш усвідомленому засвоєнню і формуванню професійних знань, умінь і навичок.

Принцип модальності відображає інтегративні процеси між технікою, технологією та професійною освітою і використовується при проектуванні системи навчання на базі розроблених інтегративно-модульних блоків. Організація навчання на основі модульної системи дозволяє підвищити якість професійної підготовки.

Інтегративно-модульний підхід в організації професійної підготовки передбачає, насамперед, відповідність процесу навчання вимогам науково-технічного прогресу і соціально-економічного розвитку, тобто таку побудову процесу навчання, яка забезпечує засвоєння знань, формування умінь і навичок, стимулювання пошуку оптимальних рішень техніко-технологічних завдань, умінь розглядати технічну проблему з економічної точки зору.

Дієвість принципу модульності залежить від виконання таких вимог до процесу професійної підготовки, що реалізує взаємозв'язок теоретичного і виробничого навчання: зміст професійної підготовки проектується з урахуванням прогнозування розвитку відповідної галузі науки, техніки і технології виробничого процесу, а також рівня автоматизації і механізації виробництва і загального темпу його розвитку; комплексний підхід до навчально-виховного процесу забезпечує розвиток індивідуально-діяльнісних якостей учня; професійна підготовка на інтегративно-модульній основі передбачає організацію навчального процесу на більш високому науково-педагогічному рівні з використанням технічних засобів навчання, передових виробничих технологій, сучасного устаткування.

Таким чином, для здійснення взаємозв'язку теоретичного і виробничого навчання перелічені вище принципи реалізуються через організаційно-педагогічні умови, проєктовані в педагогічній технології, що базуються на інтегративно-модульній системі поетапного формування професійних знань, умінь, навичок.

1. Атутов П. Р. Политехнический принцип в обучении школьников. – М.: Педагогика, 1976. - 184 с.

2. *Атутов П. Р.* Политехническое образование школьников. – М.: Педагогика, 1986.-192 с.
3. *Батышев С. Я.* Производственная педагогика. - М.: Машиностроение, 1984. - 672 с.
4. *Батышев С. Я.* Подготовка рабочих кадров. - М.: Педагогика, 1984. - 247 с.
5. *Беляева А. П.* Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах. - М.: Высшая школа, 1991. - 193 с.
6. *Беляева А. П.* Интеграционные процессы в содержательном компоненте профессионального обучения // Научные основы процесса профессионального обучения в средних профтехучилищах. - Л., 1989. - С. 57-69.
7. *Думченко Н. И.* Содержание подготовки квалифицированных рабочих кадров. - М.: Высшая школа, 1983. - 112 с.
8. *Федорова О. Ф.* Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. - М.: Высшая школа, 1970. - 302 с.
9. *Шильникова А. В.* Научные основы построения учебного плана для подготовки рабочих профессий широкого профиля. - Л., 1977. - 77 с.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2005

М. Пальчук

**Принципы реализации взаимосвязи теоретического
и производственного обучения в профессиональной школе**

Исследуется проблема взаимосвязи теории и практики в профессиональной школе и учебно-воспитательные задачи производственного обучения.

М. Palchuk

**Principles of Interrelation of the Theory and Practice Realization
at a Professional School**

The problem of interrelation of the theory and practice at a professional school and vocational training educational tasks are investigated.